

Кобилянська Л.М. Міграція робочої сили на теренах СНД // Збірник наукових праць. Вип.. 60. - К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2009. – С. 73-79.

*Кобилянська Л.М., м.н.с.
відділу зовнішньоекономічних досліджень
ІСЕМВ НАН України*

МІГРАЦІЯ РОБОЧОЇ СИЛИ НА ТЕРЕНАХ СНД

В статті досліджено причини зміни напрямів міграційних векторів у форматі СНД, проаналізовано позитивні та негативні наслідки процесів міграції.

Ключові слова: *міграційні процеси, міжнародна міграція, емігранти, нелегальна міграція.*

В статье исследованы причины изменения направлений векторов миграции в формате СНГ, проанализированы позитивные и негативные последствия процессов миграции.

Ключевые слова: *миграционные процессы, международная миграция, эмигранты, нелегальная миграция.*

Постановка проблеми. Одним з найважливіших сегментів ресурсної бази СНД та чинників забезпечення конкурентноздатності національних економічних систем є трудові ресурси. Водночас, такі явища як зміна векторів міграції робочої сили, а також неконтрольована міграція на пострадянських теренах загалом та на території України, зокрема, не мають виваженого теоретичного та аналітичного підґрунтя, забезпечення достовірними статистичними даними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти проблематики регулювання ринків робочої сили та міжнародної міграції досліджували сучасні науковці Д. Богиня, С. Біляцький, В. Будкін, В. Геєць, М. Долішній, Е. Лібанова.

Мета дослідження. Метою роботи є дослідження зміни напрямів міграційних процесів у форматі СНД, а також позитивних і негативних наслідків міграції.

Основні результати досліджень. Упродовж років незалежності вектори міграції робочої сили на пострадянських теренах змінювались кілька разів. Якщо, на початку 90-х років найбільші міграційні потоки простежувались між Російською Федерацією та Україною, то вже до 2002 р. чільні місця за взаємним

обміном мігрантів посіли Росія і Казахстан. До 2002 р. кількість прибулих до Росії громадян України була набагато більшою, ніж кількість мешканців Росії, які виїхали до України. За різними оцінками, в Росії перебуває від 2 до 7 млн. українців. Така ситуація пояснюється тим, що в Росії середня заробітна платня в доларовому еквіваленті є, принаймні, вдвічі вищою, ніж в Україні.

За даними Федеральної міграційної служби Російської Федерації, найбільша кількість мігрантів з-поміж країн СНД приїздить до Росії. З 1989 р. До Росії офіційно переїхало від 5 до 7 млн. чоловік, тоді як кількість нелегальних мігрантів сягає 7-10 млн. чоловік. Легальний в'їзд мігрантів до Росії щороку збільшується. Основними країнами-постачальниками робочої сили до Російської Федерації з-поміж держав СНД окрім України, були Молдова, Азербайджан, Таджикистан, Вірменія, Казахстан, а також Грузія. Другою країною-імпортером легальної робочої сили на пострадянських теренах після Росії є Казахстан. Основна кількість (більш ніж 90 %) легальних трудових мігрантів до Казахстану — це кваліфіковані спеціалісти, котрі прибули з Туреччини, Угорщини, Великобританії, Італії, Індії, Канади. З Росії та України до Казахстану виїхала незначна кількість робітників. Третє місце серед країн СНД за обсягом імпорту робочої сили належить Україні. Близько третини мігрантів — вихідці з країн СНД, всі інші — громадяни країн далекого зарубіжжя (за статистикою, серед постачальників іноземної робочої сили чільні місця належать Польщі, Туреччині, Китаю). Переважна кількість мігрантів до Білорусії — вихідці з України [1, с.65-66].

Також зберігається тенденція еміграції українців в напрямку США, європейських країн (зокрема, до Німеччини), країн Вишеградської групи [2, с. 83].

Ситуація на українському ринку праці неоднозначна, адже незважаючи на те, що з України виїжджає у пошуках заробітку значна частина населення, до України щороку прибуває значна кількість легальних та ще більша кількість нелегальних мігрантів в пошуках роботи. При цьому в Україні 80 % іноземців займають посади керівників, спеціалістів, службовців. Робочі місця за професією серед них мали близько 17 % від усієї кількості мігрантів, при цьому переважна

кількість керівників, спеціалістів та службовців, а також кваліфікованих робітників зосереджувалась у приватному та колективному секторах. Використання некваліфікованої та малокваліфікованої робочої сили мало місце в аграрному секторі української економіки. Основними видами економічної діяльності, в яких задіяні найбільш численні групи іноземців, є оптова і роздрібна торгівля, торгівля транспортними засобами, будівництво.

Єдиного закону про міграцію в Україні немає, тому міграційні процеси регулюються Законом України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України» від 21 січня 1994 року, Законом України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 4 лютого 1994 року № 3929-ХІІ, Законом України «Про біженців» від 21 червня 2001 року № 2557-ІІІ, Законом України «Про громадянство України» від 18 січня 2001 року, Законом України «Про іміграцію» від 7 червня 2001 року № 2491-ІІІ.

Однією з основних причин напливу в Україну значної кількості мігрантів є її географічне розташування на шляху до країн Західної Європи. Іншими, не менш важливими причинами, можна вважати відсутність повноцінної системи іміграційного контролю, доступність отримання статусу біженця в Україні, а також сприятливі умови проживання — можливість тимчасового працевлаштування, нехай навіть у «тіньових» секторах економіки, доступні ціни на оплату житла та основні необхідні товари.

З-поміж країн СНД Росія, Казахстан та Україна мають можливість приймати гастарбайтерів з менш розвинених країн Співдружності, тоді як для Таджикистану, Молдови, Грузії, Киргизії міграція лишається однією з найбільш гострих соціальних проблем, адже з кожним роком з цих країн виїжджає все більша кількість людей у пошуках заробітку до цих країн.

На думку Б. Довжука, трудова міграція має як позитивні, так і негативні наслідки. Важливими є такі позитиви як: істотне зниження соціальної напруги на регіональному та загальнодержавному ринках праці та економія державних коштів, зменшення обсягів реєстрованого та прихованого безробіття, адаптація до реальних умов ринкової економіки, а також ознайомлення з новітніми

технологіями та методами організації праці [3, с.38]. До позитивних наслідків також зараховуються: заповнення робочих місць в економіках з відчутним дефіцитом робочої сили (часто йдеться про робочі місця з тяжкими, шкідливими умовами праці, невисокою оплатою або ж такі, що вважаються непрестижними серед місцевого населення); ріст виробництва у базових секторах економіки. Міграція виступає одним з реальних об'єднуючих елементів у випадку, коли йдеться про економічну інтеграцію.

Однак, самим значним позитивом є грошові перекази мігрантів. Для багатьох країн міграційний капітал є істотним джерелом компенсації дефіциту торговельного балансу та другим (після експорту товарів і послуг) джерелом валютних надходжень і поповнень резервів країн. Зокрема, трансферти міграційного капіталу в 2002-2005 рр. покривали $\frac{3}{4}$ торговельного дефіциту Молдови, міграційний капітал у 2005 р. становив 7 % від загального експорту товарів і послуг для Азербайджану, 11 % - для Киргизії, 15 % - для Таджикистану, 17 % - для Вірменії, 18 % - для Грузії [4, с. 22-23]

Забезпечення проживання майже третини населення Азербайджану і Таджикистану, а також третини населення таких держав як Грузія та Вірменія, залежить від грошових переказів мігрантів, котрі виїхали на заробітки до Росії. В 2003-2007 рр. такі щорічні перекази мігрантів складали 8-10 млрд.дол. [5].

Разом з тим, негативні наслідки міграції спричиняються нерегульованим впливом мігрантів і призводять до збільшення кількості конфліктів на міжетнічній основі, стимулювання росту тіньового сектору економіки, зниження середнього рівня заробітної платні в країні імміграції, а також загострення санітарно-епідеміологічної ситуації. Сюди ж варто додати тимчасову втрату державою еміграції трудового потенціалу, витрати на утримання іноземних мігрантів в країні їх прибуття, а заробітчанами — професійних навичок за здобутою освітою, а також морально-психологічні втрати (розлади здоров'я певної частини заробітчан, депресії, острах депортації, розпад сімей та таке явище як «соціальне сирітство» при батьках-заробітчанах) [6, с.38].

Згідно з результатами міжнародного семінару-наради з проблем трудової міграції, показники легальної трудової міграції серед країн СНД невисокі — близько 500 тисяч осіб або лише 0,5 % працездатного населення пострадянського простору. Справжня кількість мігрантів, включаючи нелегалів, більша у десятки, а то й у сотні разів. Поле діяльності як для легальних мігрантів, так і для нелегалів широке — транспорт і зв'язок, громадське харчування, роздрібна та оптова торгівля, ресторанний і готельний бізнес, будівництво та ремонт приміщень, нетрадиційна медицина, туризм, сезонні роботи, зокрема, сільськогосподарські.

Прямі втрати від перебування на території будь-якої країни нелегальних мігрантів є досить суттєвими. Зокрема, за даними Держкомнацміграції України, користування соціальними благами за вартістю, нижчою від вартості їх виробництва, щорічно складають від 600 до 800 дол. США на 1 нелегального мігранта. Однак, такі витрати не враховуються під час розробки соціально-економічних програм, отже, згодом відбувається перерозподіл соціальних благ, що дотуються державою, на користь мігрантів та недоотримання їх місцевим населенням.

Згідно з даними Центру новин ООН, активно заохочують міграцію та збільшують кількість мігрантів для задоволення національних потреб такі країни як Австралія, Канада, Російська Федерація, Чеська Республіка. За статистикою того ж таки Центру новин ООН, у 2006 році чільне місце у світі за кількістю проживаючих мігрантів належало США — 38,4 млн. осіб (20,2 %), друге місце посідає Росія — чисельність мігрантів, які проживають на території РФ, досягла 12,1 млн. осіб (6,4 %), третє і четверте місце посідають Німеччина та Україна — 10,1 млн. осіб (5,3 %) і 6,8 млн. осіб (3,6 %). З країн пострадянського простору на 17 місце потрапив також Казахстан — 2,5 млн. осіб (1,3 %).

Наразі актуально постає питання виявлення та обліку нелегальних мігрантів, має місце також проблема допущення значних неточностей під час обліку легальних мігрантів. Скажімо, в Росії існує декілька джерел статистичних даних. Федеральна міграційна служба МВС РФ фіксує кількість іноземних громадян, прибулих до країни, а також росіян, які виїхали за межі Росії. ФМС надає

відомості лише про тих мігрантів, яким видається легальний дозвіл на базі угод та контрактів, однак, в цьому випадку для отримання більш достовірної інформації необхідне відокремлення первинних дозволів на право трудової діяльності від повторних. Іншим джерелом інформації є дані з місця реєстрації мігрантів у паспортних столах МВС Росії, проте, така система обліку не враховує велику кількість мігрантів, зареєстрованих повторно, тому ці дані теж недостовірні. Ще одне джерело даних з трудової міграції — прикордонна служба Росії. В цьому випадку, облік мігрантів неточний з тієї причини, що громадяни Росії часто декларують виїзд за межі Росії на роботу як туристичні поїздки, а для приїжджих з країн СНД у більшості випадків існують безвізові режими та повторюється аналогічна ситуація з туристичними заїздами. Проблема зменшення недостовірності підрахунків міграційних потоків гостро постає перед статистичними службами не тільки Росії, а й решти країн СНД.

Висновки. Розробка стратегії регулювання міграції є питанням неоднозначним навіть для розвинених країн, не кажучи вже про країни з перехідною економікою, зокрема, держави СНД. Очевидними є необхідність об'єднання зусиль з метою створення єдиної мережі статистичних даних та обміну інформацією на пострадянському просторі, удосконалення законодавчої бази, а також розробки комплексних програм з вирішення питань міграції за участю країн — найбільш активних імпортерів та експортерів робочої сили на теренах СНД. В цьому сенсі, кількість, а також «якість» необхідної робочої сили диктуватиметься економічними потребами та з огляду на етнічні, культурні, геополітичні складові соціального устрою як місцевого населення, так і переселенців.

Список літератури:

1. Рязанцев С. Трудовая миграция в СНГ : тенденции и проблемы регулирования / С. Рязанцев // Мировая экономика и международные отношения. — 2005. — № 11. — С. 65–69.

2. Малиновська О.А. Західний вектор міграцій населення України та перспективи європейської інтеграції держави // Міжнародна міграція та розвиток України в контексті європейської інтеграції : Збірник матеріалів міжнар. наук. конф., 16 жовтня 2007 р., м. Київ / За заг. ред. О.С. Власюка. – К. : ПЦ Фоліант, 2008. – 264 с. — ISBN 978-966- 8474-59-X.
3. Довжук Б. Актуальне регіональне дослідження трудової міграції / Б. Довжук // Україна : аспекти праці. – 2005. – № 3. – С.37-39.
4. Гайдуцький А. П. Роль міграційного капіталу у забезпеченні макроекономічної стабільності країни / А. П. Гайдуцький // Фінанси України. – 2007. – № 7. – С. 20–34.
5. Бельчук А. Есть ли перспективы у СНГ? / А. Бельчук [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.perspektivy.info/print.php.
6. Довжук Б. Актуальне регіональне дослідження трудової міграції / Б. Довжук // Україна : аспекти праці. – 2005. – № 3. – С.37-39.